

**ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ФАНЛАРНИНГ АКСИОЛОГИК
ИМКОНИЯТЛАРИ**DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.4.4.036>

*Курбаниязова Замира Калбаевна,
Педагогика фанлари номзоди, доцент. Нукус давлат педагогика институти,
Ўзбекистон*

Аннотация. Мақолада “аксиология”, “қадрият” ва “қадриятлар тизими” тушунчаларига аниқлик киритилган. Олий таълим муассасалари барча таълим йўналишларида ўқитиладиган педагогик-психологик фанларни қадриятга йўналтириб ўқитиши масалалари таҳлил этилган. Педагогик аксиология нуқтаи назаридан педагогик-психологик фанлар мазмунини бойитиши даражаларининг тавсифи ишлаб чиқилган. Педагогик-психологик фанларни ўқитиши жараёнида профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиши алгоритми яратилган бўлиб, ушбу алгоритм асосида ташкил этилган тажриба-синов ишларининг мазмуни баён этилган. Мазкур фанларнинг имкониятини рўёбга чиқаришининг йўналишлари аниқлаштирилган.

Таянч сўзлар: ижтимоий-педагогик компетентлик, “аксиология”, “қадрият”, “қадриятлар тизими”, педагогик-психологик фанлар, миллий қадриятлар, умуминсоний қадриятлар, жамиятнинг маънавий маданияти, шахснинг маънавий дунёси, ҳамкорлик фаолият, алгоритм.

**АКСИОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ И
ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ НАУК**

*Курбаниязова Замира Калбаевна,
Кандидат педагогических наук, доцент.
Нукусский государственный педагогический институт,
Ўзбекистон*

Аннотация. В статье уточняются понятия «аксиология», «ценность» и «система ценностей». Анализируются вопросы ценностно-ориентированного обучения педагогическим и психологическим дисциплинам, преподаваемых в вузах всех направлений образования. С точки зрения педагогической аксиологии разработано описание уровней обогащения содержания педагогико-психологических наук. В процессе преподавания педагогических и психологических наук был разработан алгоритм организации совместной деятельности преподавателей и студентов, организованной на основе этого алгоритма так же описано содержание экспериментальной работы. Определены направления реализации потенциала этих дисциплин.

Ключевые слова: социально-педагогическая компетентность, «аксиология», «ценность», «система ценностей», педагогико-психологические науки, национальные ценности, общечеловеческие ценности, духовная культура общества, духовный мир личности, совместная деятельность, алгоритм.

**AXIOLOGICAL POSSIBILITIES OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL
SCIENCES**

*Kurbaniyazova Zamira Kalbaevna,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor.
Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan*

Summary. The article clarifies the concepts of «axiology», «custom» and «the system of custom». The issues of value-based teaching of pedagogical and psychological disciplines taught in higher education institutions in all areas of education are analyzed. From the point of view of pedagogical axiology the description of levels of enrichment of the content of pedagogical-

psychological sciences is developed. In the process of teaching pedagogical and psychological sciences, an algorithm for the organization of joint activities of professors and students was developed, which describes the content of experimental work organized on the basis of this algorithm. The directions of realization of potential of these disciplines are defined

Key words: socio-pedagogical competence, “axiology”, “value”, “system of values”, pedagogical and psychological sciences, national values, universal values, spiritual culture of society, moral qualities of a person, cooperation, algorithm.

Глобаллашув жараёнлари тобора кенгайиб ва чуқурлашиб бораётган ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 19 сентябрда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқида бутун жаҳондаги 2 миллиарддан ортиқ ёш авлод вакиллариининг инсоният тараққиётида муҳим ўринга эга бўлаётгани ва ёшлар омилининг алоҳида эътиборни талаб қилаётгани ҳақидаги фикри ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Юртбошимизнинг ушбу анжумандаги “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ... Шу муносабат билан одамлар, биринчи навбатда, ёшларнинг онгу тафаккурини маърифат асосида шакллантириш ва тарбиялаш энг муҳим вазифадир”, деган хулосаси эса БМТга аъзо барча мамлакатлар вакиллариининг диққатини ўзига қаратгани бежиз эмас [1].

Ана шу заруриятдан келиб чиққан ҳолда дастлаб “аксиология”, “қадрият” ва “қадриятлар тизими” тушунчалариининг мазмунини ва моҳиятини аниқлаштириш мақсадга мувофиқдир.

Аксиология – қадриятлар ҳақидаги фан бўлиб, олам ва инсонга қадриятли муносабатни таркиб топтириш йўллариини ўрганади.

Педагогика фанида қадриятларни таълимий-тарбиявий имкониятларини тадқиқ этувчи алоҳида фан соҳаси – педагогик аксиология мавжуд бўлиб, сўнгги йилларда мазкур йўналишда алоҳида илмий изланишлар олиб борилмоқда.

“Мустақиллик изоҳли илмий-оммабоп луғат”да, “Қадриятлар – жамиятда кишилар ўртасида обрўга, эътиборга, ҳурматга, нуфузга, аҳамиятга эга кишилар, муносабатлар, ҳолатлар, моддий нарсалар ва маънавий бойликлар мажмуаси”, - деган таъриф берилган [3].

“Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати”да “Қадрият инсон ва жамият маънавиятини таркибий қисми, оламдаги воқеалар, ҳодисалар, жараёнлар, ҳолатлар, сифатлар, талаб ва тартибларнинг қадриини ифодалаш учун ишлатиладиган тушунча”, - деб талқин этилган [4].

“Тарбия” энциклопедиясида “Қадрият – воқелиқдаги муайян ҳодисаларнинг умуминсоний, ижтимоий-ахлоқий, маданий-маънавий аҳамиятини кўрсатиш учун қўлланиладиган тушунча”, - деб таъриф берилган [9].

Республикада педагогик аксиология фанидан ўқув қўлланма ёзишни бошлаб берган олим Б.Х.Ходжаев педагогик нуқтаи назардан қадрият тушунчасининг қуйидаги ўзига хос жиҳатларини аниқлаштирган:

“Қадрият тушунчасининг келиб чиқиши шуни кўрсатадики, унда уч асосий белги бирлашади: нарса ва ҳодисаларни баҳолашга доир инсоннинг амалий ҳамда эмоционал муносабатини таърифлаш; инсоннинг психологик тавсифини аниқловчи ахлоқий категорияларни тавсиф этиш; инсонлар орасидаги муносабатларни характерловчи ижтимоий ҳодисаларни таърифлаш. “Қадрият” тушунчасининг ривож шартли равишда қадриятларнинг турли кўриниш(иктисодий, психологик, ахлоқий, эстетик, билишга оид, ижтимоий)ларини ажратиш кўрсатиш, инсон табиати, унинг билишга интилиш механизмларини англаб етиш, билиш фаолиятининг ҳаракатлантирувчи кучларини аниқлашга имкон беради” [10].

Фалсафий ва педагогик-психологик адабиётлар таҳлили “қадрият” тушунчасини талқин этишда хилма-хил ёндашувлар мавжудлигини кўрсатди. Фалсафий нуқтаи назардан қадрият – инсон томонидан баҳоланиладиган кенг оммалашган субъектив образ

ёки тасаввурлар сифатида идрок этилса; социологик ёндашувда қадрият инсон ҳаётий фаолиятини ташкил этувчи ижтимоий меъёрлар, унинг хулқ-атвори билан мустаҳкам алоқадорликда талқин этилади; психология мазкур тушунчани шахснинг қизиқишлари, эҳтиёжлари билан боғлиқликда ифода этади. Педагогикада қадрият тушунчаси инсоннинг ҳар томонлама уйғун ривожлантиришга йўналтирилган индивидуал ҳаётий тажрибаси, дунё ҳақидаги билимлари асосида юзага келувчи оламга шахсий муносабатини акс эттиради.

Миллий ва хорижий тажриба таҳлили “қадриятлар тизими” масаласи фалсафий нуқтаи назардан аниқроқ ёритиб берилганлигини кўрсатди. Файласуф олим Қ.Назаров таъкидлаганидек, жамият тараққиётининг муайян даврида унинг ижтимоий тузилиши мутаносибликка эга бўлади ва унинг бу даврига қадриятларнинг ҳам нисбатан барқарор ва ўзаро мутаносиб умумий тизимлари мос келади. Бу барқарорлик ва мутаносиблик қадрият тизимлари ўртасидаги муносабатларга ҳам хос бўлганидан, бир даврда мавжуд бўлган қадрият тизимларидан бошқа даврларда мавжуд бўлган қадриятлар тизимини ажратиш, улар ўртасидаги фарқ ва тафовутларни ўрганиш мумкин [5].

Ш.Тайланова ўзининг “Педагогика олий таълим муассасаси талабаларида қадриятлар тизимини шакллантириш (“Педагогика тарихи” фани мисолида)” деб номланган тадқиқот ишида “Қадриятлар тизими асрлар давомида шаклланган табиат, жамият ва маданиятда акс этган воқеликка онгли муносабат натижасида юзага келувчи қарашлар йиғиндисидир”, - деб таъкидлаб ўтган [8; 3Б]. Мазкур таърифдаги “қарашлар йиғиндиси” тушунчаси, эҳтимол “Педагогика тарихи” фанини ўқитиш билан боғлиқликда тўғри аниқлаштирилган бўлиши мумкин, бироқ қадриятлар тизими қадрият шакллари мажмуини ўзида ифода этиши айни ҳақиқатдир.

И.П.Подласый қадриятларнинг учта асосий тизимини ажратиб кўрсатган: трансцендентал (диний моҳият нуқтаи назаридан қандайдир мутлақликка эга), ижтимоий йўналтирилган – социоцентрик (гуруҳий, умуминсоний, касбий, миллий ва ҳ.к.) ва антропоцентрик (индивидуал) [6].

М.А.Макаревич қадриятлар тизимини куйидаги гуруҳларга ажратган:

ҳаёт мазмунини белгилаб берувчи (яхшилик, ёмонлик, бахт, фаровонлик), универсал (ҳаётий (витал), демократик, ижтимоий обрў-эътибор, шахсий ривожланиш, шахслараро муносабат), норасмий (анъанавий, диний ва урбанизацияга оид) ва жамоавий (ўзаро бир-бирига ёрдам бериш ва бирдамлик). Ҳаётий (витал) қадриятларга деганда инсон ҳаётини муҳофаза қилиш ва узайтиришга йўналтирилган бирламчи ва оддий эҳтиёжлар тушунилади. Ҳаёт мазмунини белгилаб бравчи қадриятлар эса мураккаб тузилишга эга бўлиб, бутун инсон ҳаётини мураккабликлари ва ғаройиботларга бойлигини ифода этади [2].

П.А.Сорокин қадриятлар тизимининг учта турини ажратиб кўрсатган:

– идеационал қадриятлар тизими. Мазкур тизимга доир қадриятлар ва идеаллар ўзгаришсиз ва доимий, мутлақ тавсифга эга бўлиб, уларни тушуниб етиш жараёнида юзага келадиган тўсиқларни енгиб ўтиш орқали инсонда ҳиссий қониқиш юзага келади;

– ҳиссий қадриятлар тизими. Мазкур тизимга хос қадриятлар мутлақ кўриниш касб этмайди, индивид иштирок этаётган вазият билан боғлиқликда амал қилади;

– идеал қадриятлар тизими. Идеационал ва ҳиссий қадриятларнинг умумлаштириш асосида таркиб топади [7].

“Қадриятлар тизими” муайян ижтимоий субъектларга (шахс, миллат, жамият ва бошқалар), бирон бир давр, тарихий босқич ёки соҳа билан боғлиқ бўлган қадрият шаклланининг ўзаро алоқадорлиги ва чамбарчас боғлиқлигини ифодалайдиган тушунчадир. Қадриятлар тизими маданиятнинг асосини ташкил этиб, жамият аъзоларининг маънавий ва ижтимоий эҳтиёжлари, қизиқишлари, уларнинг ижтимоий ҳаракатлари ва хулқ-атворини бошқаришни ўзида акс эттиради.

Замонавий жамиятда қадриятлар тизимини қайта англаш содир бўлмоқда. Шу билан боғлиқликда асосий аксиологик категория сифатида қадриятлар таснифи ҳақидаги масала кўндаланг қўйилмоқда. Ушбу масала аксиологиянинг муаммоли саволларидан бирини

Ўзида ак эттиради. Ана шу сабабли тадқиқотнинг асословчи босқичида мазкур муаммони ҳал этишга доир асосий ёндашувлар таҳлилига ҳам эътибор қаратилди.

Қадриятларни шакллантириш жараёни таҳлили шуни тасдиқлайдики, қадриятлар тизими ўзида социумнинг маънавий фаолияти натижалари сифатида қараладиган маълум маданий муҳитни ифода этувчи ижтимоий онгни акс эттиради.

Ҳар бир инсон учун жамиятнинг маънавий маданияти ва инсоннинг маънавий дунёси, ижтимоий ва индивидуал турмуш тарзи ўртасидаги алоқадор бўғин сифатида хизмат қилувчи шахсий қадриятлар иерархиясига эга. Шу билан бирга, жамият ва маълум маданий муҳитни тавсиф этувчи қадриятлар тизими бутун жамият томонидан амалга ошириладиган маънавий фаолиятнинг натижасини ўзида акс эттиради. Жамиятда узлуксиз ва бир-бирига параллел равишда иккита жараён содир бўлади: янги қадриятларни яратиш ҳамда маданий меросни бир авлоддан бошқасига узатиб бориш.

Педагогик таълимни ривожлантиришнинг замонавий босқичида таълим олувчи шахсига йўналганлик, инсонни жамиятда олий қадрият сифатида эътироф этиш ижтимоий соҳанинг энг муҳим ва кенг қўламли йўналишларидан биридир. Таълимни инсонпарварлаштириш ғояси педагогикада аксиологик ёндашувнинг кенг татбиқ этилиши натижасидир.

Юқорида кўриб чиқилган умумий аксиологиянинг категориал аппарати педагогик фаолиятнинг ўзига хослиги, унинг ижтимоий роли ва шахсни ривожлантиришдаги имкониятларини аниқлаштиришга хизмат қиладиган педагогик аксиологияга эътибор қаратишга имкон беради. Б.Х.Ходжаев таъкидлаб ўтганидек, педагогик аксиология таълимий қадриятлар (уларнинг табиат ва алоқадорлиги) ҳақидаги фан сифатида қўйидаги функцияларни бажаради:

мазмун-моҳият билан алоқадор (таълим мазмуни ва ташкилий жиҳатларини бирлаштирганлиги сабабли, интеллектуал ташаббусни рағбатлантиради) – фикрий жараён, объектни актуаллаштириш, аниқ далил ва исботларни белгилаш, ахборотни танқидий мушоҳада этиш, маъно-мазмунини тушуниш, шахсий фикрнинг ўсиши;

баҳоловчи – педагогик жараён иштирокчиларида борлиқ ва маънавий ҳодисаларни адекват баҳолашни ривожлантиришни акс эттиради;

йўналтириш функцияси – “қадриятлар иерархияси”нинг маълум параметрлари асосида шахсий, касбий тавсифнинг муҳим қоидаларини аниқлаш имкониятлари билан боғлиқ;

меъёрий (норматив) – педагог ва тарбиячининг аксиосферасининг таркибий қисмлари, ўзида қадрият тарзини акс эттирувчи уларнинг ўзаро муносабатлари тизимини “қонунийлаштиради”;

бошқарувга доир – инсонпарвар мазмунга эга миллий ва умуминсоний қадриятлар оқидамидаги тизим субъектлари, таълим тизими ривожланишини йўналтиради, таълим соҳасидаги ўзаро зарурий ҳаракатни ҳосил қилади; назорат – маданий-тарихийлик контекстида қадриятнинг ривожини, шахсда қадриятга йўналганликни шакллантириш имконини беради [10].

Олий таълим муассасаларининг барча таълим йўналишларида ўқитиладиган педагогик-психологик фанларни юқорида санаб ўтилган компонентлар бирлигини кўзда тутувчи тизим сифатида муайян даражалар тавсифида самарали татбиқ этиш мумкин. Ушбу даражаларни биз қўйидаги жадвалда акс эттиришни маъқул кўрдик (1-жадвал).

Педагогик аксиология нуқтаи назаридан педагогик-психологик фанлар мазмунини бойитиш даражалари тавсифи

№	Мазмунни бойитиш даражалари		Педагогик аксиология элементлари (таълимий кадриятлар тизими)	Маънавий-информацион компетентлик (етакчи кўрсаткич)
	Горизонтал (ўрганилаётган соҳа кўламинини кенгайтириш)	Вертикал (ўқув-билиш фаоллигини ошириш)		
1.	Умумқасбий ва интеграллашган курсларга кириш: умумий педагогика, умумий психология, тарбия, тарбиявий ишлар методикаси, ижтимоий педагогика, ижтимоий психология.	Ўқув материалларини бойитиш; ижтимоий-педагогик жиҳатдан бойитилганлик; ўқув-билиш фаолиятини махсус ишлаб чиқилган алгоритм бўйича амалга ошириш; ўқув материалларини танлаш ва баҳолаш; ўқув материалларини реал вазиятлар билан бойитиш; ғояларни баҳолашда танқидийлик ва ўз нуқтаи назарига содиқлик	Етакчи кадриятлар (билим, мулоқот ва билиш фаолиятига доир кадриятлар). Меъёрга доир кадриятлар (таълим субъектлари фаолиятини белгилаб берувчи ижтимоий-педагогик меъёрлар).	Танишув-таҳлилий, кадриятга йўналтирилган
2.	Мини курсларга кириш: “Касбий ўз-ўзини англаш”, “Ижтимоий-педагогик иш технологияси”, “Ижтимоий-педагогик фаолият диагностикаси ва коррекцияси”, “Катта киши ва бола” диадасида ишлаш қобилиятини бошқариш”, “Гендер педагогика”	Маънавий-ахлоқий муаммоларни чуқур ўрганиш ва таҳлил этиш	Рағбатлантирувчи кадриятлар (натижаларга эришиш учун зарур шарт-шароитни яратиш учун). Кўллаб-қувватловчи кадриятлар (билиш сифатини оширишга йўналтирилган – ўрганилаётган нарсани ва ходисаларни чуқур тушуниш)	Кадриятга йўналтирилган, рефлексив-фаолиятга доир
3.	Изданиш-тадқиқотчиликка доир иш шакллари: мустақил ўрганиш; маърузалар тайёрлаш; тадқиқот ишларини ҳимоя қилиш	Ижтимоий лойиҳаларни ишлаб чиқишга жалб этиш; мустақилликнинг юқори даражаси; мустақил таълим олишнинг етакчи ўринга эгаллиги		Рефлексив-фаолиятга доир
4.	Ижтимоий-психологик муҳит ва муваффақиятга эришишга доир вазиятларни яратиш	Муҳитда ахборот алмашинувини яхшилаш; вақтни тўғри тақсимлаш, восита ва материаллардан самарали фойдаланиш; ўқитишнинг турли шаклларида фойдаланиш		Танишув-таҳлилий

Шуни алоҳида қайд этиб ўтиш лозимки, кадриятлар тизимининг педагогик-психологик фанлар мазмунини бойитишнинг ҳар бир даражаси билан уйғунлиги таъминланди ҳамда мустақил таълим ва касбий ўз-ўзини такомиллаштиришга интилиш билан боғлиқликда талабаларга кадриятларга доир билимларни таркиб топтириш, аксиологик муносабат ва хулқ-авторни шакллантириш, бир сўз билан айтганда шахс ривожининг жараён билан боғлиқ жиҳатини ўзида акс эттиради.

Педагогик-психологик фанлар мазмуни билан ишлашнинг дастлабки босқичида уларнинг аксиологик имкониятларини рўёбга чиқариш нуқтаи назаридан ва юқориди санаб ўтилган функцияларни ҳисобга олиб, ўрганилаётган материалнинг ижтимоий-педагогик кадриятлар билан боғлиқ жиҳатларига тизимли равишда эътибор қаратишга имкон берувчи саволлар ишлаб чиқилди. Бу эса, шунингдек, талабаларга ўрганилаётган материалнинг ижтимоий-педагогик моҳиятини англай олиши ҳамда маънавий-ахлоқий билимларнинг шахсий-касбий аҳамият касб этишига ёрдам берувчи аниқ саволлар устида

ишлаш заруратини юзага келтирди. Педагогик-психологик фанларнинг турли бўлим (модул) ва мавзуларини маъруза, семинар, амалий машғулотлар жараёнида ўрганиш учун қўлланиладиган универсал саволлар ишлаб чиқилди:

1. Мазкур мавзуни (модул) ўрганиш жараёнида Сиз томонингиздан эгалланган билимлар қандай таълимий ва билишга доир аҳамиятга эга?

2. Мазкур мавзуларни (модул, ўқув саволлари) ўрганганингиздан кейин Сизда ижтимоий-педагогик фаолиятга ҳақидаги қандай тасаввурлар пайдо бўлди?

3. Ўрганилган мавзу асосида олимларнинг ижтимоий-педагогик фаолиятга доир фикрларини тушунтириб беринг.

4. Куйидаги фикрларнинг ижтимоий-педагогик фаолият билан қандай алоқадорлиги мавжуд: “Яхши ва ёмон хулкнинг ҳаммаси шароит, тарбия, одатланиш натижасида вужудга келади. Яхши хулққа ҳам одат туфайли эришилади”.

5. Мавзуни ўзлаштириш жараёнида Сиз ижтимоий-педагогик фаолиятни ташкил этиш билан боғиқ қандай жараёнлар ҳақида фикр юритдингиз?

6. Мазкур мавзулар мазмуни инсонга ўзининг хулқ-атворини мустақил баҳолаш ва бошқариш эҳтиёжини ҳосил қиладими?

7. Сизнинг фикрингизча, педагог умуминсоний қадриятларни улуғлаши ва ўзининг педагогик фаолиятида “Тарбия бизлар учун ё ҳаёт – ё мамот, ё нажот – ё ҳалокат, ё саодат – ё фалокат масаласидур” ҳикматли сўзига амал қилиши керакми?

8. Мазкур мавзу мазмуни касбий ёки бирор бир фаолиятнинг инсонпарвар, қадриятли муносабатни шакллантиришга таъсир кўрсатадими?

9. Сизнинг фикрингизча, умуминсоний қадриятлар билан ўзаро уйғун бўлиш учун қандай шахсий эҳтиёжлар (ижтимоий, маънавий) ҳам мавжуд бўлиши зарур?

10. Мазкур мавзулар мазмуни оламга ва инсониятга нисбатан қандай муносабатларни пайдо қилади? а) ижтимоий (ижтимоий ҳаёт мазмунини излаб топишга интилиш); б) интеграл (бошқаларга қадриятли муносабатда бўлиш, яхшилик қилишга интилиш); в) социумга йўналганлик (маълум бир гуруҳга мансубликни ифода этади).

11. Ўрганилган мавзулар мазмуни Сизга ўқувчилар олдидаги педагогик бурчни англаш имконини берадими?

12. Бўлажак педагог сифатида Сиз ўзингизни қайси гуруҳга мансуб деб ҳисоблайсиз? а) инсонпарвар (инсон фаровонлигига хизмат қилиш, маънавий-ижодий қадриятларга эгалик); б) гуруҳий фаолиятга йўналган (гуруҳнинг эҳтиёжлари, қизиқишларини қондиришга интилиш); в) эгоцентрист (фақат ўзини ўйлаш, ўзи ҳақида қайғуриш).

13. Сизнинг фикрингизча, фақат ўзи ҳақида ўйлаш, ўзи тўғрисидагина қайғуришни эгоцентризм деб ҳисобламаслик мумкинми?

14. Мазкур мавзунинг қандай мазмун билан алоқадор компонентлари олий қадриятлар – Инсонпарварлик, Мурувват, Саховатни англаш имконини беради?

15. Мазкур мавзуларни ўрганиш жараёнида ўзлаштирилган ахборотлар Сизга ўз хулқ-атворингизни бошқариш, умумаҳамиятга эга қадриятлар асосида хатти-ҳаракатларингизни мустақил тартибга солишга қандайдир таъсир кўрсатадими?

Мазкур саволлардан ўрганилаётган мавзуга мос равишда фойдаланилди. “Педагогик маҳорат” модулининг “Педагогик низолар” мавзусини ўрганиш жараёнида улардан иккитаси танлаб олинди: 1. Бўлажак педагог сифатида Сиз ўзингизни қайси гуруҳга мансуб деб ҳисоблайсиз? а) инсонпарвар (инсон фаровонлигига хизмат қилиш, ижтимоий-педагогик қадриятларга эгалик); б) социумга йўналган (гуруҳнинг эҳтиёжлари, қизиқишларини қондиришга интилиш); в) эгоцентрист (фақат ўзини ўйлаш, ўзи ҳақида қайғуриш). 2. Мазкур мавзуларни ўзлаштириш жараёнида ўзлаштирилган ахборотлар Сизга ўз хулқ-атворингизни бошқариш, ижтимоий-педагогик қадриятлар асосида хатти-ҳаракатларингизни мустақил тартибга солишга қандайдир таъсир кўрсатадими? Бирок семинар машғулотлари жараёнида бир нечта саволлар муҳокамасига эътибор қаратилди.

“Тарбиявий ишлар методикаси” фанининг “Тарбия жараёнини ташкил этиш ва амалга ошириш йўллари” мавзуси бўйича маъруза машғулотларида куйидаги саволлардан

фойдаланиш мақсадга мувофиқ деб ҳисобланди:

1. Мавзунини ўзлаштириш жараёнида Сиз қандай ижтимоий-педагогик кадриятлар ҳақида фикр юритдингиз?

2. Ўрганилган мавзулар мазмуни Сизга ўқувчилар олдидаги педагогик бурчини англаш имконини берадими?

3. Мазкур мавзулар мазмуни инсонга ўзининг хулқ-атворини мустақил баҳолаш ва бошқариш эҳтиёжини ҳосил қиладими?

Профессор-ўқитувчиларнинг фикрича, биз томонимиздан таклиф этилган универсал саволлардан барча педагогик-психологик фанларни ўрганишда, шу жумладан “Умумий психология” фанининг “Идрок”, “Хотира”, “Тафаккур” каби мураккаб мавзуларини ҳам ўзлаштиришда самарали фойдаланиш мумкин. Жумладан, мазкур мавзуларни ўрганиш жараёнида қуйидаги саволларни муҳокама қилиш таклиф қилинди:

1. Мазкур мавзуларни (модул, ўқув саволлари) ўрганганингиздан кейин Сизда инсон ҳақидаги қандай тасаввурлар пайдо бўлди?

2. Мазкур мавзулар мазмуни инсонга ўзининг хулқ-атворини мустақил баҳолаш ва бошқариш эҳтиёжини ҳосил қиладими?

3. Мазкур мавзуларни ўзлаштириш жараёнида ўзлаштирилган ахборотлар Сизга ўз хулқ-атворингизни бошқариш, умумаҳамиятга эга кадриятлар асосида хатти-харакатларингизни мустақил тартибга солишга қандайдир таъсир кўрсатадими?

Шундан сўнг, педагогик-психологик фанларнинг аксиологик салоҳиятини махсус алгоритм асосида амалга ошириш бўйича фаолиятни ташкил этиш режалаштирилди, у мазкур фанларнинг аксиологик салоҳиятини рўёбга чиқаришнинг педагогик механизмини ўзида акс эттирди (2-жадвал).

2-жадвал

Педагогик-психологик фанларни ўқитиш жараёнида профессор-ўқитувчи ва талабаларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкил этиш алгоритми

Фаолият мазмуни	Алгоритмик қадамлар кетма-кетлиги	Маънавий-информацион компетентлик
1. Бирор-бир мавзу устида ишлаганда билиш предмети моҳиятини тушуниб олинг, ижтимоий-педагогик кадриятлар нуктаи назаридан унинг ўзига хосликларини ажратинг	Репрезентатив	Танишув-тахлилий
2. Мазкур мавзу мазмунида акс этган ижтимоий меъёрлар ва инсонпарвар кадриятларни аниқланг	Эвристик	Кадриятли йўналтирилган
3. Умумқабул қилинган меъёрлар, ўрнатилган қоидалар, ички инон-ихтиёрга асосланган ҳолда у ёки бу ўрганилаётган ҳодиса, хатти-харакат ва хулқ-атворга баҳо беринг	Баҳоловчи	Кадриятга йўналтирилган
4. Мавзу мазмунида акс этган ахборотнинг ижтимоий ёки касбий нуктаи назардан қанчалик аҳамиятли эканлигини аниқланг, ўзингизга ҳаммаслақ топинг.	Рефлексив	Рефлексив-фаолиятга доир
5. Ижтимоий-педагогик жиҳатга эга муаммо пайдо бўлса, уни ҳал этиш, шахсий ва касбий кадриятлар асосида мақсадга эришиш йўлини топинг.	Прогностик	Рефлексив-фаолиятга доир

Педагогик-психологик фанлар бўйича машғулотларни ташкил этишда ушбу алгоритмдан доимий равишда фойдаланиш ижтимоий-маданий ва таълимий, ижтимоий ва шахсий кадриятлар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни юзага чиқариш имконини берди. Бу алгоритм барча семинар ва амалий машғулотларда қўлланилди ҳамда талабаларга муайян фаннинг биринчи машғулотларида эслатма сифатида таклиф этилди ва дафтарга жадвал кўринишида қайд этиб қўйилди. Бу орқали эса, алгоритмнинг барча босқичи (репрезентатив, эвристик, баҳоловчи, рефлексив, прогностик) турли материал билан ишлаш жараёнида бутун машғулот давомида кетма-кетликда амалга оширилди.

Биз томонимиздан таклиф этилган алгоритм машғулотларда диалог, полилог вазиятларни ташкил этишга имкон берди. Талабалар алоҳида қизиқиш билан ўрганилаётган мавзуларнинг мазмуни, унинг маънавий асослар билан бойитилганлиги

устида фикр юритишди. Айрим мавзулар бўйича мазкур алгоритм билан муваққатли турли вариантлари таклиф этилди. Масалан, “Ижтимоий педагогика” фанида боланинг социумда ривожланиши билан боғлиқликда у ёки бу социумга хос кизиқиш ва қадриятларни гуруҳлаштириш таклиф этилди.

Олиб борилган илмий изланишлар натижасида қўйидаги хулосаларга келинди:

1. Педагогик-психологик фанларни ўрганиш жараёнида уларнинг аксиологик имкониятларини рўёбга чиқариш универсал педагогик усул ва воситалардан фойдаланишни талаб этади.

2. Мазкур фанларнинг имкониятини рўёбга чиқаришнинг уч йўналиши аниқлаштирилди:

биринчи: педагогик-психологик фанларнинг аксиологик мазмунини кенгайтириш. Уларнинг аксиологик жиҳатларини аниқлаш учун қўйидаги тамойиллар белгилаб олинди: умуминсоний ва миллий қадриятлар уйғунлиги, замонавий шароитда ижтимоий-педагогик билимларнинг аҳамияти, феноменологик редукция (онгнинг табиий установакалардан холи бўлиши), эйдетик редукция (далиллардан шахсий англаган моҳиятга ўтиш), қадриятга йўналганлик. Педагогик-психологик фанлар мазмунини икки даражали (вертикал ва горизонтал) бойитиш методикаси ўрганилаётган соҳани кенгайтириш, материал ва унинг маънавият билан боғлиқ мазмунини чуқурлаштиришни талаб этди;

иккинчи йўналиш педагогик-психологик фанлар мазмунида акс этган ижтимоий-педагогик фаолиятга доир ахборотлар устида ишлашга доир талабаларнинг ўқув фаолиятини фаоллаштириш билан боғлиқ тарзда амалга оширилди. Бунинг учун исталган мавзунини ўзлаштириш, ҳам профессор-ўқитувчи, ҳам талаба томонидан ўрганилаётган материалнинг маънавият билан алоқадор мазмунини англаш имконини берувчи универсал саволлар ишлаб чиқилди. Педагогик-психологик фанларнинг аксиологик имкониятларини рўёбга чиқариш бўйича ишни ташкил этиш алгоритми талабаларнинг эътиборини ижтимоий-маданий ва таълимий, ижтимоий ва шахсий қадриятларнинг ўзаро алоқадорлигига жалб этишга тўлиқ имкон берди;

учинчи йўналиш махсус ишлаб чиқилган алгоритм асосида педагогик-психологик фанларнинг аксиологик имкониятини рўёбга чиқариш бўйича профессор-ўқитувчининг бошқарув фаолиятини такомиллаштиришни кўзда тутди.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеяси 72-сессиясида сўзлаган нутқи // *Халқ сўзи*, 2017 йил 20 сентябрь.

2. Макаревич М. А. *Ценность* // *Российская социологическая энциклопедия* / Под общ. ред. Акад РАН Г.В. Осипова. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – С.609-610.

3. Муваққатлик изохли илмий-оммабоп луғати. (А.Жалолов ва Қ.Хонназаров умумий таҳририда). – Т.: Шарқ, 1998. — Б.279.

4. Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати. – Т.: Гафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. – Б.707.

5. Назаров Қ. *Аксиология (Қадриятлар фалсафаси)*. – Т.: Академия, 2011. – Б.256.

6. Подласый И. П. *Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов*. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. – С. 83.

7. Сорокин П. *Человек. Цивилизация. Общество*. / Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1992. – С. 488-494.

8. Тайланова Ш. *Педагогика олий таълим муассасаси талабаларида қадриятлар тизимини шакллантириш (“Педагогика тарихи” фани мисолида): педагогика фанлари номзоди. ... дисс. Автореф.* – Т., 2012. – 23 б. –Б.3.

9. *Тарбия энциклопедияси*. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2010. – Б.509.

10. Ходжаев Б. *Педагогик аксиология. Ўқув қўлланма*. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2012. – 165 б.